

"קהילות" - רציונאל ודרכי השיבה

קהילות מכל העולם ארזו את מיטלטליהן ועלו לישראל. הן הביאו אתן את המנהגים המיוחדים שלהן, את התרבות השונה, את האוכל המיוחד. אבל דבר אחד נשכח בגלות - מודל הקהילה. כשהציונות התחילה, העולים הוותיקים לקחו על עצמם את התפקיד להתאים את העולים החדשים לישראליות המתחדשת. הם הופשטו מתרבותם ומקהילותיהם, והושלכו ל"כור ההיתוך" הישראלי. המבנה הקהילתי של הגלות לא המשיך להתקיים. השינוי היה מייד, מפרטים שנאספו מקהילות שונות לעם הומוגני. במעבר זה בין פרט לעם, הוזנח המבנה הקהילתי לטובת בניית העם והמדינה¹. האם מעבר מהיר זה היה חכם? במעבר ממישור הפרט לרמת המדינה שירותי הדת, הבריאות, החסד והרווחה נלקחו מהיחיד והועברו למדינה². כשחובות הפרט נלקחים מהאינדיבידואל ומושלכים על הכלל, האדם מתרכז בזכויותיו ולא בחובותיו, ונוצרת אצלו הרגשה של ניכור כלפי הסובב. אם נסתכל בהיסטוריה היהודית, עם ישראל נסע וחנה לפי סדר השבטים. הוא נמנה "למשפחותיו לבית אבותיו", ואף כשהוא נכנס לארץ, הוא חילק את הארץ לפי השבטים כשכל שבט חולק אזור משלו בארץ³. אף אחד לא ניסה לטשטש את זהות השבטים בכניסתם לארץ. "קהילות השבטים" התנחלו במקומן, והמעבר לעם הומוגני ולממלכה מאוחדת לקח שנים רבות⁴. האם

1. אין בטענות אלו כדי להפחית מעוצמת השיבה לארץ וחלקה של מדינת ישראל בבחינת "יסוד כסא ה' בעולם".
 2. את חלקו של היחיד בהקמת מערכות כוללות אנו יכולים לראות בכל תחומי החיים: "שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך". אין בציוויו זה להשליך את מערכות המשפט והחוק על המלכות, ולמרות הציוויו של "שום תשים עליך מלך" עדיין קיים ציווי פרטי של מעורבות בכל תחומי הדת, המשפט והרווחה. אחת הדוגמאות הבולטות לכך היא מצוות צדקה. הראשונים דנים בהרחבה במהותה של מצוות הצדקה ובשאלה אם היא אחריות כללית או פרטית. ניתן לסכם ולומר שאף שיש יתרונות רבים למערכת ממלכתית שתדאג לרווחת התושבים, מצוות הצדקה היא בראש ובראשונה חובה על היחיד, והמסגרת הממלכתית מביאה פן יותר תועלתית לחלוקת הצדקה ולכן יש לה יתרון. ועם כל זאת אין ביתרון זה כדי לפתור את היחיד במסגרת קהילתו מאחריות לנתינת הצדקה. בענין זה עיי במאמריהם של יצחק גייגר, הרב עדו רכניץ והרב עזריאל אריאל (בסופו), ולעומתם מאמרו של הרב יעקב אריאל, בתוך: 'צהר' יט.
 3. עיי יהושע כג, יא: "ויתנה יהושע לנחלה לישראל למחלוקתם". לגבי שיבת ציון עיי עזרא ב, ע: "וישבו הכהנים והלוויים ומן העם והמשוררים והשוערים והנתינים בעריהם וכל ישראל בעריהם".
 4. פסיקתא זוטרא (לקח טוב) במדבר פב, ב: "איש על דגלו לבית אבותם. חיבה יתרה היתה למלך מלכי המלכים על ישראל והשרה אותם בדגלים כדי שלא יהיו מעורבין... וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו - שהסתכל בהם בלעם וראה אותם חונים לשבטיהם לא היה לו פתחון פה עליהם".
- הערות העורך (ע. א.):** עיי בדברי הרב קוק זצ"ל, העומד על המורכבות של הנושא (אורות, ישראל ותחייתו כז): "שכחת השבטים לייחוסם היא הכנה לאחדות האומה. על ידי הזיכרון של חילוק השבטים היתה הגלות גורמת, שכל שבט יחולק ויפרד לגמרי מכללות האומה... אמנם על ידי השכחה הזאת של ההתפרטות נתרבה הבלבול והערבוב. לא רק

ההיסטוריה של הכניסה לארץ אינה אמורה ללמד אותנו משהו? במאמר זה ננסה לתת דגש על המודל הקהילתי כפתרון לבעיה של הניכור בין שומרי תורה ומצוות לאלו שאינם מוגדרים כשומרי מצוות.⁵ לענ"ד, שורש רוב הבעיות בארץ נובע מתפיסה ערכית של המציאות. פיתרון בתחיקה איננו פיתרון לטווח ארוך. לעומת זאת מפגש תמידי בין אנשים ויצירת הסכמות בתוך הקהילות לגבי המצב בארץ ייתן מענה לטווח ארוך. ניתן כיום להפיח חיים במודל הקהילתי שייתן לפרטים תחושה של שייכות ואכפתיות, ויפתור מספר בעיות שעד אתה נתקלו בחוסר מענה ממשי. אפשר לראות בחזרה למודל הקהילה צעד אחורה בבניית העם והארץ, אך לפעמים יש לקחת תנופה על מנת לעלות למעלה. כיצד ייתן המבנה הקהילתי פיתרון לניכור ההולך וגובר בין דתיים וחילוניים ולשנאה המתפשטת? המבנה הקהילתי בא מהגולה. אולם למרות השוני המהותי בין המצב שם למצב בארץ, ניתן לאמץ הרבה דפוסים שיעזרו לנו להתגבר על המכשולים הקיימים כאן. הבה ונבחן את המודל הקהילתי בחו"ל ונראה כיצד זה ייתן פיתרון למספר בעיות שאנו חווים בארץ.

א. מעמד הרב ובתי הכנסת כיום

1. המצב בחו"ל

יהודי בחו"ל רואה בקהילה שבמרכזה בית הכנסת את חיבורו ליהדות. הוא שואב השראה, עידוד ורוחניות משייכותו לקהילה. הרב מצדו, ובני הקהילה הדתיים, אינם שופטים אותו ואינם כופים עליו אורח חיים דתי. הם משפיעים עליו חום ואהבה ומשדרים לו כי כל הגעה לבית הכנסת היא זכות שהתגלגלה לידם. כאשר היהודי בחו"ל נזקק לשירותי הדת במסגרת מעגל החיים היהודי - של: לידה, ברית, בר/בת מצוה, נישואין ולהבדיל גירושין או פטירה - הרב משמש אותו, ומלבד סיפוק השירותים הפורמליים הוא מגבש את הקהילה כקהילה פעילה ותומכת העוזרת לזולת בחיי היומיום. מדובר גם בתחושת מחויבות וגם בקשר האישי עם האדם המכהן בתפקיד הדתי, ההופכים את החוויה הדתית לחיובית בעליל!

2. המצב אצלנו

בארץ נוצר דפוס שונה. בתי הכנסת שייכים לציבור הדתי. ציבור זה איננו עושה מאמץ לשתף את בני סביבתו החילוניים בעבודת ה' שלו. במקומות אחדים קורה דווקא תהליך הפוך. לפני

התפילות המיוחדות וראויות לכל שבט שבט בפני עצמו בתיקון העולם נתבלבלו, כי אם כל ערכי החיים, הפנימיים והחיצוניים, כל צביוניהם של ההרגשות, הלימודים, המנהגים וההדרכות, שכל אחד מהם במקומו הוא מוסיף תיקון, אור וחיים, מתאים עם הלך הנפש השבטית ובונה את עולמו, והוא לפעמים מעבר וסותר בנין בהיותו מלווה בסדרים שאינם מעניינו. אמנם כל זה מסבב רק צרה ויגון ארעי, אבל בפנימיות החיים חיה היא הנשמה הכללית שנתעוררה הרבה על ידי מחיית הקווים הפרטיים... ומתוך האחדות הבלולה, המלאה ערבוב וחסרון סידור, יצא לאור תוכן חיים מתוקן ומסודר... וישראל ישוב על מכונו וכוח שבטיו ישוב אליו באחדות הרמונית...".

5. המודל הקהילתי שבו נעסוק במאמר זה מובא כפיתרון לקיטוב הנוצר בין דתיים וחילוניים. קצרה היריעה מלהרחיב על היתרונות הגלומים בחיי קהילה במישורים אחרים, כגון: רוחה, תמיכה, הרגשת שייכות וכו'. אין הקהילתיות נחלת ישראל בלבד; רבים הם החוקרים בעולם הקוראים להחזיר את המודל הקהילתי לתודעה הציבורית. ראה: 1. Harvard University, "Bowling Alone - The Collapse and Revival of American Community"-Robert D. Putnam

2. Robert A. Nisbet: "The Quest for Community", New York, Oxford Up 195

כשנה סופר לי על אדם ישר דרך שהיה גבאי בית כנסת באזור תל אביב שהביא הוכחות לכך כי מאז כניסת אברכים לבית הכנסת שבראשו עמד, "נדודו" ממנו כל האנשים החילוניים שפקדו אותו כמה פעמים בשנה וכל קשר אתם נותק. בכך מציב הציבור הדתי דגם של קהילה סגורה במקום קהילה פתוחה.

ב. בעיות וכשלים במציאות בארץ

1. הקהילה הסגורה

ישנם כשלים מרכזיים יותר וכלל חברתיים הגורמים ליצירת דגם של קהילה סגורה במקום קהילה פתוחה.

א. ההסתגרות ביישובים נפרדים, המאפיינת דווקא ציבור אכפתי ודתי, גורמת לכך שציבור זה איננו חי ביומיום בקרבת אנשים שאינם דתיים. הניתוק הזה מאפיין גם שכונות בערים הגדולות שהפכו למעוזים של 'דתיים בלבד'. בכך הם מנתקים את עצמם מלב הציבור הכללי. הם לא שכניו, הם אינם מארחים אותו בביתם והם אינם שותפים לחיי היומיום שלו, וממילא הוא איננו שותף לחייהם.

ב. הקמת רשת בתי ספר "תורניים" הולכת ומבטלת את השילוב הנהדר של שומרי מסורת וחילוניים בתוך בית הספר הממלכתי-דתי. הפילוג יצר חוסר אפשרות להיחשף לדעות שונות ונוצר מצב של 'הכול או לא כלום' בנוגע למורשת ישראל.

ג. הרבנים המנהיגים את הקהילות בחו"ל קשובים במידה רבה יותר לצורכי קהילותיהם. כאשר קבוצת ההתייחסות שלך הינה ציבור מגוון שחלקו אינו שומר מסורת, אך אתה רואה בו שותף והינך מחויב גם לקולו, הופכת התורה אשר בפי הרב למתנגנת ומתונה יותר. לעומת זאת, הדיכוטומיה בין דתיים וחילוניים במדינת ישראל הפכה את רוב הרבנים לרבנים לדתיים בלבד. הדבר משפיע הן על הציבור שאיננו מכיר כלל רבנים, והן על הרבנים עצמם אשר פסיקתם מתאפיינת בהיותה קשובה פחות לצורכי הציבור הכללי.⁶

ד. שירותי הדת בישראל מנוכרים לעתים קרובות לציבור שאיננו דתי. במועצות הדתיות, בחלק מהחברה קדישא ובמחלקות לרישום נישואין מוצא עצמו היהודי החילוני נבוך אל מול אופיו ושונויות של נותן השירות הדתי. לעתים קרובות הוא ניצב בפני דרישות הנראות לו בלתי לגיטימיות; מה שיכול בצורה אישית ומאירת פנים להיות נעים לעין ולאוזן, כפי שקורה כאשר נותן השירות הוא רב הקהילה. הדבר גורם לכך שאנשים רבים יוצאים ממקומות אלו עם סיפורי אימים, לעתים שלא באשמת נותן השירות אשר איננו מבין מה רצה ממנו אותו אדם חילוני. הנתק כה גדול שאין יכולת לגשר עליו במתכונת הנוכחית.

ה. אולי הגורם העצוב מכול: קול היהדות הנשמע בכלי המדיה ובתקשורת איננו נעים לאוזן. רב המכהן בקהילה בחו"ל, מטבע הדברים, איננו ממקד את כל אמירותיו לתחומים פוליטיים, אלא לנושאים חברתיים והומאניים. דבר זה מאפשר לו להקדיש אנרגיות רבות יותר לקהילה, לחברה, ליחס לאחר ולשונה. הוסיפו לכך את העובדה שרבנים בחו"ל פוגשים גויים דבר יום

6. עיי רמבי"ם הלי תשובה ד, ב: "לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה". בעניין הגדרתו ו"מחזירן בתשובה" הנושא רחב ואין כאן המקום לפרט. ועי שו"ת משנה הלכות ח"ג ס"י קלג: "ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ודרשו חז"ל שלדורות חייבים להקהיל קהילות ולדרוש להם ברבים... ובכול ע"י רב ורבי הממונה על הקהל".

ביומו, עובדים עמם, וממילא בדרך כלל סובלניים יותר כלפיהם, ותקבלו תמונה הומניסטית והרמונית יותר. רבני ארץ ישראל משמיעים את קולם בדרך כלל בסוגיות של שלמות הארץ. קולם איננו נשמע מספיק ביחס לבעיית העובדים הזרים, העוני והאבטלה. אלו שמנסים להשמיע קול אחר נבלעים במציאות העכורה⁷.

2. נקודות לפיתרון

בעוונותינו, הפכנו את תורת ישראל ל"יהדות לדתיים", אשר הציבור הכללי איננו מסוגל להיות חלק ממנה.

אפשר להציע פיתרון הנעוץ על פי השקפתי בנקודות הבאות:

א. ביצירת תשתית של קשר אישי, שוויוני, בלתי כופה, בין דתיים לחילונים. לא רק בצבא אנו יכולים להיראות כבני אדם. גם בבית הכנסת ובבית המדרש נדרשת גישה אשר מאפשרת לזה שאיננו שומר מצוות מקום של כבוד ביחס ללימוד ושותפות בתורה, גם ללא החזרה בתשובה. אם יקדישו רבנים רבים יותר את מאמציהם להיות שותפים לשיח הזה ממקום מכבד ומאפשר, כפי שעושים רעיהם בחו"ל, ישנו סיכוי אמיתי לחיים שהתורה תהווה מקור השראה לציבור הכללי בישראל.

ב. חיים במשותף במקומות יישוב, המביאים להכרה בלתי אמצעית בין סוגי אוכלוסיות שונות ולשותפות מלאה בדרכי החיים השונות.

ג. מציאת או הכשרת רבנים קשובים לצורכי הכלל, שאופי התנהלותם פתוח לציבור הרחב, ובדרכי פסיקתם הם קשובים לציבור ונוטים לעשות עמו חסד וצדק.

ד. שירותי הדת שהציבור הרחב נתקל בהם ייהפכו לנעימים יותר, כשבתוּוך עומד רב שבראש מעייניו טובת בני קהילתו שאליהם הוא קשור בקשר אישי בלתי אמצעי.

ה. היכרות בלתי אמצעית עם העולם הדתי שלא דרך אמצעי התקשורת והפוליטיקה. רב שמלבד היותו גר במקום יקדיש את כל האנרגיה שלו אך ורק לקהילה, לחברה, ליחס לאחר ולשונה - לאותו רב יהיה יחס סובלני ואוהד כלפי חברי קהילתו.

ו. הפיכת בית הכנסת למוקד רוחני ערכי השייך לכולם. מרכז שמשלב בתוכו מורשת ישראל, צורכי החברה, תרבות, ערכים וציונות.

עד כאן הדברים הם טריוויאליים. תיאור המציאות ידוע, אך כפי שנראה הפתרונות שהוצעו עד כה הם רבים וטובים אך עדיין לוקים בחסר.

3. ארגונים לקירוב לבבות

לפי סקר של ה-UJA של ניו יורק, פועלים בארץ למעלה מ-270 ארגונים המנסים לטפל בבעיה שצינו לעיל. ישנן הצלחות רבות אך כפיתרון כולל לשינוי מהותי הדרך ארוכה.

ניתן לחלק את הארגונים לקטגוריות הבאות:

א. תוכניות לימוד וקבוצות לימוד לציבור החילוני.

ב. תוכניות שיח וגישור בין דתיים לחילונים: סמינרים, דוכנים וכו'.

ג. תוכניות העשרה לבתי ספר חילונים, דפים, עלונים וכנסים.

ד. תוכניות לבעלי תשובה.

7. מפורסם מהו הגדרת התפקיד של "רב" מפי הגר"ח מבריסק (מובא בספר איש ההלכה לגר"ד סולובייצ'יק). "תפקידו העיקרי של הרב בישראל הוא להיענות לקול העוזבים והבודדים, להגן על העניים ולהציל את העשוקים מיד עושקיהם".

- ה. תוכניות עצמאיות של רבנים המתגוררים במקומות יישוב מעורבים.
 ו. שירותי דת, כנסים ולימוד בדרכי נועם.
 ז. תוכניות כולל וגרעינים תורניים בערים שונות.

מסקרים שונים וראיונות אישיים עם ראשי ארגונים שונים מתגלות הבעיות הבאות:
 א. לרוב הפעילות אין מעקב והמשכיות. המשכיות ושמירה על קשר הם המפתח להצלחה וליצירת שינוי ממשי בכל ארגון. ארגונים העוסקים בקירוב לבבות ברובם אינם מציעים המשכיות (הרב יוצר קשר, מספק את השירות, ואין המשכיות).
 ב. חוסר בצוות שקיבל הכשרה מקצועית. ישנו חסך ברבנים ואנשי חינוך שיש להם הידע וההבנה של שני הצדדים, הצד ההומאני, אך האפיים ואורך הרוח שצריכים על מנת לעבוד עם אוכלוסיות שונות.
 ג. יהדות כחוויה משפחתית. על מנת שהאדם ירגיש שהיהדות היא חלק אינטגרלי מאורח חייו ומשפחתו עליו לראות שהיהדות באמת משפרת את מצב משפחתו ומשדרגת את איכות החיים הרוחנית של משפחתו. מרבית התוכניות שמות דגש על האדם הפרטי ומעבירים אותו תהליך המנתק אותו מהסובב. לפעמים גם תובעים ממנו שינויים רדיקאליים, שינוי שיוצר אנטגוניזם.
 ד. אין מחויבות קבועה לפעילות בגלל בעיה תקציבית. קשה למצוא רב ורבנית או איש חינוך שיקדיש עשרים וארבע שעות לקהילה מעורבת או חילונית. העובדה היא שרב ומחנך צריך לעבוד בעוד שתי עבודות על מנת לפרנס את משפחתו. תקציבים זעומים גורמים למחנכים ורבנים למצב שבו הם אינם יכולים להקדיש את כל זמנם לטובת הקהילה, ולפיכך מחויבותם נפגמת.
 ה. הרבנות והחינוך כמשרה מקצועית. המצב הפוליטי והתקשורתי בישראל נותן הרגשה (ולפעמים בצדק) שהרבנות היא אינה מקצוע אלא תחביב. הרב אינו מקצועי, הוא שם כדי להרוויח כסף ודעותיו אינן רלוונטיות לחיים המודרניים של האזרח. בגולה אנחנו מכירים את הרב כבעל מקצוע: הוא מחנך, פסיכולוג, מודל לחיקוי, מנהיג כלפי האוכלוסייה הרחבה. מצב זה בארץ כלפי האוכלוסייה הרחבה כמעט אינו קיים.
 כאן מניתי את הבעיות העולות מהחשך שאותם ארגונים אינם ממלאים. ברצוני להציע מודל היכול לענות על הבעיות שציינו לעיל.

ג. המודל הקהילתי

- יש להקים קהילות מודל באזור המרכז בראשות זוג רבני במשרה מלאה (- רב ואשתו) שיגבשו קהילה פתוחה ומעורבת סביבם, שימומן תחילה מכספי תרומות ולאחר מכן מכספי חברי הקהילה. כדי ליישם את המודל, יש צורך לנקוט בפעולות הבאות:
1. איתור מקומות שבהם יש אוכלוסיה מעורבת ופתוחה לרעיונות הני"ל.
 2. איתור בתי כנסת המעוניינים בפתחות לקהל הרחב.
 3. איתור אנשי מפתח המעוניינים להפוך את בית הכנסת לקהילה ולמרכז יהודי חברתי תוסס.
 4. גיוס כספים למימון השנים הראשונות של הפרויקט.
 5. למצוא ולהכשיר רבנים העונים על הקריטריונים העומדים בתפיסה שאותה הצגנו לעיל.
 6. הקמת קהילה שבראשה יעמוד זוג רבני שיתמסר לעניינים השותפים של הקהילה.
 7. הפעלת הקהילות לתקופה ניסיונית.
 8. מעבר לשלב סופי שבו הקהילה קמה ופועלת בעצמה במודל שאותו הצבנו לעצמנו.

ד. מה יתבצע בפועל בקהילה/בבית הכנסת?**1. תפקיד הרב והרבנית**

- א. הקמה של ועד משותף ליצירת קהילה סביב בית הכנסת שבה מעורבים דתיים וחילוניים כאחד.
 - ב. דאגה לתפעול שוטף של בית הכנסת יחד עם הגבאים: מניינים, תפילות בשבת ובחגים, אירועים סביב מעגל השנה.
 - ג. שירותי דת - עריכת חופות והדרכת כלות, הקמת תוכנית בר/בת מצווה שנתית, הלוויות.
 - ד. רווחה - ייעוץ משפחתי, ייעוץ נישואין, גישור, ניחום משפחות בשכול, טיפול בילדים בסיכון, ביקור חולים ויולדות, צדקה.
 - ה. חינוך - שעורים, ימי עיון, הרצאות, סימפוזיונים, פעילות לילדים ולנוער במשך השנה וסביב מעגל השנה, להיות מעורב בבית הספר המקומי וגני הילדים, העשרה למורים/ות.
 - ו. יצירת קשר אישי בין חברי הקהילה על ידי אירוח אישי בבית.
 - ז. פעילות חברתית - התנדבות קהילתית לארגונים שונים, הפעלת הנוער לעזרה לזולת.
 - ח. שיווק ופרסום בקהילה.
- ניתן כיום ליצור פיתרון העונה על רוב הצרכים של הציבור הרחב. צרכים אלו חלקם קיימים וחלקם יוצאו ויעלו על פני השטח ברגע שהציבור יטעם מהו טעם של קהילה. ישנו ציבור גדול בארץ המשווע לשינוי ממשי בעל המשכיות, בנפשנו היא.

2. הערות והארות

- א. ישנם פרויקטים מאוד מבורכים בתחום הקהילות, שחלקם הצליחו יותר וחלקו הצליח פחות. תפיסתי היא שקהילה צריכים להיבנות סביב מרכז רוחני והוא בית הכנסת. לענייך, כל ניסיון ליצור אלטרנטיבה חלופית יכולה לעבוד בטווח הקצר או כאירוע חד פעמי ותו לא. הדגש במודל שאותו אני מציע הוא לשים את המנהיג במרכז. הכול הולך אחר הדמות המובילה את המהלך. אם ישקיעו את מרב המשאבים ברב וברבנית העניין יתרומם. אם ישקיעו באדמיניסטרציה, בתכניות לימוד, במקום, בכנסים וכיו העניין צפוי לדעוך.
- ב. נשאלתי לגבי בעלי תשובה במסגרת הקהילתית שהצגתי. תשובתי היא, שאין דבר יותר טבעי מלהיות בעל תשובה במסגרת קהילתית, כל עוד הרב יודע לחנך את קהילתו. אם הרב ישכיל ללמד את אותו חוזר בתשובה שיזכור "דע מאין באת ולאן אתה הולך" אותו אדם ימצא את עצמו בקהילה. נפגשתי עם הרבה קהילות מסורתיות בחו"ל שחלק מחברייהן התחזקו, והתהליך הוא משובב נפש. לא רק שיש לאדם המתחזק בדתו מערכת תמיכה מחברי קהילה והוא אינו מרגיש שהוא צריך ללכת למקום אחר, אלא שהוא מוסיף נופך חיובי לציבור כולו. לצערי ראיתי מספר בתי כנסת בחו"ל שבהם הרב לא השכיל ללמד את בני קהילתו כיצד לנהוג כשמתעוררות אצלם כמיהות רוחניות ודתיות. אנשים אלו לא מצאו את עצמם בקהילה. הם הצטרפו לקהילה אחרת שם קטלגו אותם כחוזרים בתשובה ולכן הם הערימו על עצמם את כל החומרות שבעולם על מנת להשתייך ולשפר את הביטחון העצמי שלהם. הבעיה היתה ברב, שהתלהב יתר על המידה מאדם שגילה רצון להתחזק, והחליט להעמיס עליו תרי"ג מצוות ביום אחד בלי להסתכל על התמונה הכוללת. לסיכום, יש מקום בקהילה לחוזרים בתשובה בכל שלב בחייהם כל עוד הרב הוא זה שבחכמתו מחנך את הקהילה ומנחה אותה ואת אותו אדם.

